

Onun həyatı, həqiqətən, bir nağıl qədr şirin, sənət kimi əbədi od-olovludur. Emosiyaları, yaradıcı düşüncələri, hər halında kreativliyi ilə ən ağır məsələlər ətrafındakı sərt fikirlərə də yumşaq, bəlağətli, zərif qadın yozumunu verə bilən nadir sənətsünaslardandır. Qərribə bir sadəlik, mehribanlıq, məhrəmlik də var onda. Tanıdığım illər ərzində böyük böyük, kiçiklə kiçik təşbehinə bir an belə xəyanət etməyən, sadəliyini, səmimiyyətini, təbiiliyini itirməyən və ildən-ilə təravətini qoruyan xanım-xatın Məryəm Əlizadə ilə ömrün 65-ci dayanacağında həmsöhbət oldum.

Həyatda zəhməti, əzmi, bilik və bacarığı ilə bir qadının yüksələ bil-

dən gedib oxuya bilərdim. Əlimdə tibb, hüquq kimi fakültələrdə oxumaq imkanı vardı. Mənsə ancaq teatrşünas olmaq istəyirdim.

Beləliklə, 1968-ci ildə Teatr İnstitutuna qəbul olundum. Dördüncü kursda oxuyanda bizə Cəfər Cəfərov dərslər deməyə başladı. Həmin vaxt başa düşdüm ki, mən hələ nə qədər ibtidai qatda imişəm. Onunla birsaatlıq söhbət bir kitabı oxumağa bərabər idi. O, bizə azad düşünməyi, sözünü azad deməyi, fikirlərini azad ifadə etməyi öyrətdi. O, bizə öyrətdi ki, insan ilk növbədə subyektiv düşünməyi bacarmalıdır. Mühakimələrini ələməli, sonda obyektiv qərara gəlməlidir. Nəhayət, o, bizə sevməyi öyrətdi. Deyirdi ki, siz müəllifi, aktyorları sevmədən yazma bilməzsiniz. Onlara heyran olmaq lazımdır. Tənqid edəndə belə, bu tənqidin kökündə sevgi durursa, sizi anlayacaqlar. Cəfər müəllimin o vaxt içimə atdığı o sevgi toxumu bu gün də artmaqda davam eləyir. Mən bu gün də tələbələrime öyrədərəm ki, teatrşünas teatr barədə hökmlər verən adam deyil. Bu teatra, aktyora, dramaturqa, rejis-

başqa istiqamətlərində dövrü mətbuatda maraqlı məqalələrlə çıxış edərdilər.

- İndiki gənclərə, teatrdan yazanlara münasibətdə də daim obyektivsiniz...

- Bu normaldır. Həm o siz deyən gənclərin - istər teatrşünas, istərsə də jurnalistlərin - maraqlı fikirləri var. Onların mühakimələri, stereotipdən uzaq düşüncələri, fərqli rəqurslardan yanaşmaları mənə maraqlı gəlir. Amma eyni zamanda elələri də var ki, onlar bu işi bilmədən yazırlar. Bu sahə özəl bir sahədir, mürekkəb sənətdir. Bunu öyrənmədən və sevmədən yazmaq olmaz. Ona görə də tənqidi də sevgi ruhunda etməlisən.

- Yəqin bu mənada ilk tənqidi-nizi də yaxşı xatırlayırsınız...

- İkinci kursda oxuyurdum. Mərahim Fərzəlibəyov Akademik Milli Dram Teatrında Şekspirin "Maqbet" tamaşasını qoymuşdu. Baş rolları böyük sənətkarlarımız Hökumə Qurbanova ilə Məlik Dadaşov ifa edirdi. Mən həmişə Hökumə Qurbanovanın heyranı olmuşam. Amma tamaşaya baxanda hiss elədim ki, alınmayıb.

cədir?

- Zaman dəyişib və tənqiddə münasibət də başqa bir formaya düşüb. Yeni tənqid sovet dönmündəki sənətə və sənətkara qarşı "silah" rolundan çıxıb.

- Tənqid etdiyiniz, lakin çap etdirməkdən çəkindiyiniz məqaləniz olubmu?

- Yox, olmayıb. Mən bu gün də əminliklə deyə bilərəm ki, obyektivliyinə şübhə olunacaq bir məqaləm belə olmayıb.

- Azərbaycanın müasir teatır hansı üslubdadır və o sizin teatrşünas üslubunuzdadır?

- Bunu hər hansı ad altında birləşdirə bilmərəm. Amma əminliklə deyə bilərəm ki, Azərbaycan teatır müasir dünya teatırının bir qoludur. Sadəcə o köhnə, kirecləmiş düşüncədən ayrılma prosesimiz çətin gədir. Məsələn, elə adamlar var ki, o düşüncəni yaşatmaq istəyir və buna görə də yeni, parlaq ideyanı qəbul edə bilmir. Yeni düşüncə tam oturmamışından onun üçün zaman və mühit formalaşdırılmalıdır. Xoşbəxtlikdən bizim bu sahəyə nəzarət edən qurum bu kimi ideyalara münasibətdə olduqca obyektivdir. Elə götürək teatırın inkişafı ilə bağlı məlum dövlet proqramını. Bu özlüyündə teatırın inkişafını, nəinki indiki, hətta illər sonrakı tərəqqisini şərtləndirən bir tarixi sənəddir. İnanıram ki, bunun tam icrası ilə nikbin və bizim arzu etdiyimiz nəticə hasil olunacaq.

- Teatrlar texniki baxımdan tam təmin olunub. Yaradıcı cəbhə barədə nə deyə bilərsiniz?

- Mənə elə gəlir ki, milli teatırımız özünün inkişafında doğru yoldadır, axtarırlar gedir. Görəcəksiniz ki, qəfil gənc nəsiləndə adlar çıxacaq. Sanki indi onlar bir ələkdən keçirlər. Heç şübhəm yoxdur ki, meydana əsl istedadlılar qalacaq. Təbii ki, söhbət rejissor sənətindən gədir. Aktyorluq bizdə heç vaxt problem yaratmayıb, yəni teatırımızda istedadlı aktyorlar olub və bu heyətdən narazılıq etməyə haqqımız yoxdur. Axsayan tərəf həmişə rejissor sənəti olub. 60-70-ci illərdə də, ondan sonra da bizim nəhəng rejissorlarımız olub və bu təbii ardıcılıq heç zaman pozulmayıb. Amma say etibarilə az olub. Bizim teatırımızın yükünü, sənət yolunu müəyyənləşdirən rejissorlara ehtiyac var və inanıram ki, bu zaman zənciri heç vaxt qırılmayacaq.

- Sizin üçün teatırın əsas fiquru rejissordur? Təbii ki, dramaturq-rejissor-aktyor üçbucağını nəzərdə tutaram.

- Aktyor yoxdursa, teatr da yoxdur. Amma aktyoru da layiqli şəkildə tamaşaçı qarşısına çıxaran rejissordur. Bu, mürekkəb prosesdir və bu yöndə maraqlı işlər gədir. Ayrı-ayrılıqda bütün teatrlarda maraqlı, fərqli, qiğılımlı sənət yenilikləri baş verir. Zamanla o proseslər özünün oturuşmuş formasını tapacaq. Əsas odur ki, yaradıcı proses üçün geniş meydana açılıb.

- Həmin yeni, ümidverici nəsil də əsas etibarilə sizin çalışdığınız ali təhsil ocağında yetişir. Bir peşəkar kimi onlardan nə gözləyirsiniz? Və ya gənclərin sənət yolundakı məqsədlərini aydın sezirsinizmi?

- Mənim ümidim böyükdür, çünki onlar bu işlə elmi müstəvidə məşğul olurlar.

- Sizin üçün teatr hadisəsi olan tamaşalar varmı?

- Təbii ki, var, sadəcə adlarını qeyd etməklə kimlərsə ayırmaq istəmirəm.

- Son sual. Dövrün ziyalısı öz ziyalı amplusındadır?

- Ziyalıya həmişə, hər dövrdə çətin olub. Amma o öz missiyasını bütün çətinliklərə rəğmən daşımalıdır.

**Söhbətləşdi:
Həmidə Nizamiqızı**

Teatra sevgi nağılı

"Mən bu gün də tələbələrime öyrədərəm ki, teatrşünas teatr barədə hökmlər verən adam deyil. Tənqidi də sevgi ruhunda etməlisən"

cəyi mərtəbədə qərarlaşıb. Sənətsünaslıq doktoru, professorudur. AD-MİU-nun elmi işlər üzrə prorektoru, ölkənin ən tanınmış teatrşünas xanıdır.

Amma bütün bunların ötəsində o, əsl ziyalıdır. Düşünürəm ki, bir insan ömrü üçün yetərli olan maddi-mənəvi qazancların mayasında duran bu iki xüsusiyyətə sahib olduğu üçün o həm də xoşbəxtədir. Səmimiyyət dolu xanımla xatirələr yüklü ömrə səyahət maraqlı və bir az da nostalji oldu.

Xüsusən sənət və həyat müəllimləri, dünyasını dəyişmiş qardaşı, tanınmış alim Əbdül Əlizadə ilə bağlı məqamları xatırladıqda kövrələn, göz-lərindəki kədər qovmağa çalışın qadın həm də çox maraqlı müsahibdir:

- Doqquzuncu sinifdə oxuyurdum. Qəfildən televizorda bir söhbət diqqətimi cəlb elədi. Bir kişi özünün Vatikan səfərindən danışdı. Elə heyranlıqla, elə aludəliklə danışdı ki, mənə elə gəldi, o adam əlimdən tutub, mənə danışdığı yerlərdə gəzdirdi. Sonra baxdım ki, titrlərdə yazıldı: Cəfər Cəfərov - teatrşünas. O vaxta qədər mən teatır sevirdim. Həmin dövrdə ailəvi, uşaqlarla birlikdə tamaşalara gətmək ziyalılığın göstəricisi idi. Hər şənbə-bazar insanlar teatra gedirdilər. Bu, mədəni həyatın bir tələbi idi. Bizim ailə də belə ailələrdən biri idi. Amma teatır nə qədər sevsəm də, teatrşünaslığın nə olduğu barədə heç bir təsəvvürüm yox idi. Böyük qardaşım, həyat müəllimim, ömrümün böyük bir hissəsində mənə mayakım olan professor Əbdül Əlizadədən Cəfər Cəfərovun kim olduğunu soruşdum. Dedi ki, o, çox böyük şəxsiyyətdir. Maraqlandıqımı görüb, mənə onun kitablarını, teatrşünaslıq barədə materiallar tapıb gətirdi. İndi də içimdə ona qarşı böyük bir minnətdarlıq hissi var ki, o mənə bu dünyaya ilə tanış elədi. Doqquzuncu sinfi bitirəndə mən artıq bilirdim ki, teatrşünas olacağam. Amma atamla anam həkim olmağımı istəyirdi. Qardaşım mənə arxa oldu: dedi ki, onun həvəsi teatrşünaslıqda, qoyun, bu işin dalınca gətsin. Orta məktəbi qızıl medalla bitirdim. İstediyim universitetə imtahan vermə-

sora xidmət edən peşə sahəsidir.

- Teatırşünaslıq bu peşəyə sevgi və obyektivlik tələb edir. Bu günün prizmasından baxdıqda o dönmədə də yanaşma təxminən eyni idimi?

- Həmin dövrdə sosialist realizmli sənət nəzəriyyəsi hökm sürürdü və tənqid rejimin əlində sənətkarları ci-lovlamaq, ipə-sapa yatmayanlar üçün ceza metodu idi. Ona görə mən bu tənqid sözünü heç sevmirəm və teatrşünas deyiminə üstünlük verirəm (gülür).

- Deməli, o zamanın tənqidi obyektivlik baxımından şübhə yaradırdı?

- Yox. Çünki o dövrdə bizim çox böyük, obyektiv tənqidçilərimiz var idi. Onu da deyim ki, o dövrdə təkə teatrşünaslar yox, ümumən bu sahəyə sevgisi olan insanlar - böyük alimlər, şair və yazıçılar, ədəbiyyatşünaslar da teatrşünaslığın başqa-

Bunu da qeyd eləyim ki, Hökumə Qurbanovanın qızı Vəfa Fətullayeva ilə mən o vaxtdan rəfiqə idim, biz ailəvi dost idik. Bir sözlə, tamaşanı da, aktyorların oyununu da bəyənmədim. Gəldim, çox səmimi bir yazı yazdım. Bərk tənqid elədim. Yazı "Bakı" qəzetində çıxdı. Hökumə xanım tənqidi sakit qarşıladı. Bir kəlmə də olsun münasibət bildirmədi. Sonra eşitdim ki, Məlik Dadaşov gedib Mərkəzi Komitəyə məndən şikayət eləyib. Amma özü də bilməyib ki, bununla həm də mənə tanıtım olub. Ondən sonra teatrla bağlı nə tədbir olsa, obyektiv tənqid lazım olsa, mütləq mənə çağırırdılar (gülür).

Məlik müəllim böyük sənətkar idi. Onunla söhbətlərdən böyük zövq alırdım. Amma xoşu gəlməmişdi, nə etmək olar? Sonra anladım bir-birimizi.

- O dövür təxminən bildik. Bəs indiki aktyorların peşəkar olaraq sizlərin tənqidinə münasibəti ne-